

Nr 379.

Av herr Holmbäck, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling.

De smärre staterna måste för att bevara sin kulturella självständighet kunna fullt tillgodogöra sig civilisationen i dess viktigaste och högst utvecklade former, engelsk, fransk och tysk kultur. I Schweiz blir detta av naturliga skäl aldrig ett problem. I Holland har det sedan länge upphört att vara det. Karakteristiskt nog finner man sedan gammalt ett mycket starkt franskt inslag i detta lands civilisation. I Norden ha förhållandena gestaltat sig på annat och växlande sätt, särskilt då det gäller den franska kulturen. I stället för att vara underkastad konjunkturernas kraftiga växlingar borde vår förbindelse med den franska kulturen vara fast och obruten. Frankrike har alltid härskat över kulturella rikedomar av oskattbart värde för oss, och dess historia visar, hur det sedan nära två årtusenden stått i spetsen för vår gemensamma europeiska civilisation.

Frankrike blev den första nationella stat, som växte fram ur folkvandringstiden, Frankrike var det första nyeuropeiska land, som fick en rik och originell nationell litteratur med ovanskliga mästerverk, som fängslade hela den medeltida världen, och det skapade den första verkligt originella byggnadskonsten i den efter-antika världen. I Frankrike blevo universiteten denna värld's nya form för det vetenskapliga forskningslivet, och det var vid dem vetenskapen i alla dess grenar åter växte fram. De franska universiteten satte snart sin prägel på det europeiska tankelivet.

Efter den medeltida kulturens upplösning stod Frankrike hastigt redo att ge avgörande bidrag även till den nya tidens revolution av det andliga livet. Den förste store moderne filosofen, Cartesius, var fransman. Under 1600-talet omorganiserades Frankrike av framstående statsmän till ett mäktigt rike, och dess med utomordentlig precision genomarbetade språk blev världens internationella meddelelsemedel, vare sig det gällde att formulera diplomatiska dokument, att idka umgänge i en allt mer kosmopolitisk värld eller att sprida nya idéer. Samtidigt fick Frankrike en stor klassisk, formfulländad och djupt betydelsefull litteratur, som, därför att den hade så mycket att säga, gav mönster åt världsdelen under långa tider. Den franska konsten och tekniken bragtes till fulländning, och den franska vetenskapen gjorde stora erövringar.

Vid revolutionens utbrott var Frankrike en stat med den rikaste kultur. Bästa beviset därför torde vara, att det efter de katastrofer, med vilka Napo-

leon-tiden slutade, åter hastigt var färdigt att ta ledningen. Den franska 1800-talskulturen vann en mångsidighet, som icke låter sig tecknas på några korta rader. Konst och litteratur blommade åter och drog hela världens blickar till sig. Vetenskapen likaså. Det kan vara nog att erinra om att medicinsk forskning helt omdanades av män som Claude Bernard och Pasteur, att Frankrike åter gick fram till en ledarställning på matematikens fält, att franska metallurger och ingenjörer gjorde bestående insatser vid industrialismens genombrott ända fram till flygteknikens utbildning, att landet åter fick stora ledande filosofer, språkforskare och historiker. Nederlaget 1870, som kunde förefalla förkrossande, åstadkom icke något avbrott i allt detta, och detsamma kan i det närmaste sägas om det första världskrigets fruktansvärda ödeläggelse.

Oberoende av alla politiska konjunkturer har den franska civilisationen sålunda levat genom tiderna med intensivt liv. Inom det franska folket har det ständigt fötts geniala människor, som hos ett stort folk kunnat slutföra arbetsuppgifter till hela mänsklighetens bästa. Det finns ingen anledning att antaga, att reduceringen av Frankrikes yttre makt genom det andra världskriget skall medföra någon förändring i detta avseende. I ljuset av den franska kulturens utveckling måste det därför framstå som ödesdigert, om man minskar Sveriges möjligheter att bli delaktigt av vad den franska civilisationen kan skänka oss.

En sänkning av franska språkets ställning i våra skolor hotar emellertid genom regeringens ännu icke i detaljerna offentliggjorda beslut att taga bort franskan ur realskolans näst högsta klass. De blivande studenterna få därigenom högst fyra års undervisning i franska. En fortsättning av denna sänkning hotar även om — såsom planeras i årets proposition om riktlinjerna för det svenska skolväsendets utveckling — franska skulle börja först i den nya enhetsskolans nionde klass. Även då blir det en studietid i franska för studentexamen om högst fyra år.

Om följderna av en sänkning av franskans ställning i våra skolor ha vi färsk erfarenhet. Vår skolreform av 1904 var en produkt av konjunkturen. Tysklands starka ställning på den europeiska kontinenten efter 1870 påverkade livligt det svenska kulturlivet. Det torde inte vara ur vägen att påminna om att åren före 1904 och fram till mitten av det första världskriget kommo att bli vår kulturella historias mest ensidigt tyskorienterade och att verkningarna härav långt fram i tiden märkts på ett sätt som senare blivit iögonfallande. Franska språkets ställning i våra skolor blev genom »reformen» så försvagad, att det mycket hastigt blev klart för dem, som vid universitet och högskolor skulle övertaga de utexaminerade eleverna, att dessas franska kunskaper voro nära nog värdelösa. De voro ofta icke i stånd att läsa en enkel fransk text, och konsekvenserna för deras akademiska studier kunde icke utebli. Genom partiella förändringar i läroverksorganisationen, framtvingna av en allt kraftigare opinion, återgav man efter

första världskriget franska språket en bättre plats på de högre klassernas schema, i synnerhet på latingymnasiet, och med hjälp av en väl utbildad lärarkår har det också åstadkommit goda resultat.

Att en minskning av franska språkets ställning icke är förenlig med god intellektuell ekonomi är uppenbart. De som närmare känna resultaten av franskans studium på reallinjen med dess mindre timantal ha ett gott åskådningsmaterial, när det gäller att bilda sig en uppfattning om konsekvenserna av en reducering. Trots drivande och skicklig undervisning bli resultaten minst sagt anspråkslösa. Ett försvagande av franska språkets ställning står också i strid mot grundad uppfattning hos många mycket omdömesgilla personer. Det frapperar, att representanter för naturvetenskaper, medicin och teknisk forskning alltmer understryka även franska språkets betydelse (se t. ex. Chalmerska institutets uttalande, prop. s. 479; jfr s. 454). Jag är i tillfälle att som bilaga lämna ett uttalande av en vetenskapsman i så auktoritativ ställning som nobelpristagaren professor Arne Tiselius. Detta uttalande torde återge uppfattningen på många håll bland naturvetenskapsmännen. Till den i våras ingivna och i den kungl. propositionen refererade petitionen till franskans förmån från nära ettusen personer hade även ett mycket stort antal av det praktiska livets män, finansmän, industrichefer, köpmän, redare, anslutit sig. För personer i sådan ställning är det främmande språket i första hand ett nödvändigt verktyg i arbetet. De ha svårt att förstå, att man försämrar eller gör sig av med ett dylikt verktyg.

Under det utredningsarbete, som fört fram till den kungl. propositionen, har tanken att skjuta franskan tillbaka i de svenska skolorna först tagits upp av 1940 års skolutredning. Grunden för dess åskådning framgår av ett av dess uttalanden. »Vårt land har sedan gammalt», säger utredningen, »nära och omfattande förbindelser med särskilt två stora kulturkretsar: den tysktalande (Tyskland, Österrike, Schweiz) och den engelsktalande (framför allt England och Nordamerika)». Uttalandet visar huru ensidigt man sett på frågan. I fråga om våra kulturella förbindelser med utlandet under gångna tider intar Frankrike en jämbördig plats både med Tyskland och med England. Redan några data rörande undervisningen i moderna språk i de svenska skolorna visa detta. Enligt 1820 års skolordning voro franska och tyska jämbördiga; engelska lästes icke i annan mån än att, såvitt omständigheterna medgäve det, tillfälle till enskild handledning borde beredas dem som så önskade. Enligt 1856 års skolordning skulle man börja franska före tyska. Engelska, som först här på allvar kommer in, skulle blott läsas på reallinjen och detta först som tredje språk; dock fanns ett par års frivillig undervisning för dem som läste klassiska språk. Enligt 1859 års skolordning lästes tyska som första moderna språk; det är genom denna skolordning, som tyskan fullt slår igenom i de allmänna läroverken. Franska lästes på latinlinjen och både engelska och franska — vilka inträdde i nu nämnd

ordning — på reallinjen. Ett par års frivillig undervisning i engelska fanns även här för dem som läste klassiska språk. Enligt 1878 års skolordning, vars principer gällde tills 1904 års läroverksreform hann genomföras, gällde samma regler; dock att de lärjungar, som läste latin utan grekiska, fingo undervisning i engelska som tredje modernt språk. I flickundervisningen stod franska som grundläggande språk ända in på 1900-talet. Skulle man döma efter de svenska läroverkens undervisning i moderna språk ha alltså, i motsats till vad skolutredningen säger, våra förbindelser med den fransktalande och den tysktalande kulturkretsen »sedan gammalt» varit mest livliga, under det att våra förbindelser med den engelska världen vuxit ut under den utomordentliga expansion, engelskan erhöll under 1800-talet.

Departementschefens huvudintresse i fråga om språkstudiet i den högre skolan riktar sig på att bereda engelska en så stark ställning som möjligt. Han syftar till att läroverket skall ge ett fullt tillfredsställande herravälde över engelska i både tal och skrift. Detta syfte är gott, och redan det nuvarande läget visar att resurserna finnas. Ännu för några år sedan var det under debatt, om engelska eller tyska skulle bli grundläggande främmande språk i de svenska skolorna. Nu är svaret på frågan självklart. I själva verket är utsträckningen av undervisningen i engelska till att omfatta hela det svenska folket jämte den allmänna skolans utsträckning till nio år de stora bärande nyheterna i regeringens proposition. Men att ett språk får en helt härskande ställning främjar icke en mångsidig allmänt kulturell orientering. Våra tidigare erfarenheter vittna därom på ett otvetydigt sätt. Man brister ej i uppskattning för de anglosaxiska folken, vilka mänskligheten ha så utomordentligt mycket att tacka för, om man konstaterar detta. Vårt kulturella liv blir rikare, om även ett andra språk erhåller en stark ställning. För latinlinjens del bör det målet uppställas, att undervisningen i franska drives lika högt som undervisningen i engelska. De få behövliga timmarna i veckan torde kunna erhållas genom en måttlig reduktion av timantalet i andra ämnen. Man når då för latinlinjens del ett mål, som med styrka påyrkats från universiteten, nämligen att då gymnasieeleverna taga sin studentexamen, de hava goda kunskaper i två främmande levande språk.

Departementschefen tar icke upp till diskussion, huruvida tyska eller franska bör påbörjas först. Han utgår från att ur undervisningssynpunkt tyska bör läsas före franska. Bakom sig har han skolutredningen och skolkommisionen. Det mer främmande romanska språket behöver emellertid säkerligen i högre grad den längre innötningstiden, som trots språkpedagogikens utomordentliga framsteg alltjämt blir den ofrånkomliga grunden för hela arbetet. Studiet av tyska kommer å andra sidan att stödjas av att eleverna redan fått betydande kunskaper i ett annat främmande germanskt språk. Tyska språket torde därför icke behöva så lång tid som det franska. Det dominerande draget i skolornas utveckling under det närmaste decenniet torde bli en serie försök. Det är ett önskemål att vid dessa försök även höra an-

ställas prov med en språkföljd, enligt vilken engelska inträder som grundläggande språk och därefter franska före tyska.

Att departementschefen vill låta franska inträda först i nionde och icke redan i åttonde klassen av den nya skolan står uppenbarligen i det allra närmaste sammanhang med hans ställning till enhetsskolan. Han säger (propositionen s. 222): »Att föra ned franskan i enhetsskolans åttonde klass, varvid antingen något av de enligt kommissionens förslag gemensamma ämnena måste uteslutas av de franskläsende lärjungarna eller en särskild teoretisk linje tillskapas med olikheter i timplanen för flera ämnen, skulle alltför mycket strida mot enhetsskolans idé.» När på någon punkt en idé kommer i strid mot vad utvecklingen skulle fordra, är den emellertid, huru mycket den än rymmer av stort och av framtid, i behov av modifiering. Idéns praktiska tillämpning får icke leda till konsekvenser, dem ingen skulle vilja taga. I den mån franska icke kommer att ingå som andra språk i de svenska skolorna vid de försök som skola anställas, bör det som tillvalsämne ingå som tredje språk i enhetsskolans åttonde klass. Att franskan får denna ställning i enhetsskolan är det centrala önskemålet hos dem, som anse att vi fortfarande böra i samma omfattning som hittills upprätthålla våra andliga förbindelser med den latinska kulturvärlden. Det blir nämligen svårt att med undervisning endast inom gymnasiet föra fram eleverna till tillfredsställande kunskaper i franska.

Hur man inom skolutredningen och skolkommissionen tänkt sig följderna av att franskans studium begränsas till fyra år, framgår av de referat, som lämnas i propositionen (s. 500). Skrivningarna i franska, som utgöra det främsta kontrollmedlet på att lärjungarna ha en säker kunskap i språkets grammatik, skulle för latinlinjen, där de nu äro obligatoriska, inskränkas till »de tillämpningsövningar och andra korta skrivningar, som kunna ifrågakomma under lärotimmarna». »Detta innebär», säger propositionen i fortsättningen på sitt referat, »att det obligatoriska provet i franska i student-skrivningarna på latinlinjen bör ersättas med ett prov i engelska och att en därtill avpassad förskjutning i undervisningstiden bör ske de både ämnena emellan. Frivilligt böra dock abiturienterna fortfarande kunna skriva franska i studentexamen.» Enligt skolöverstyrelsen bör denna omläggning genomföras redan i samband med den provisoriska gymnasiereformen. Den franska skrivningens bortfallande som obligatorisk i studentexamen vore emellertid inseqlet på den nedgång i fråga om de franska språkkunskaperna i Sverige, som skolutredningens, skolkommissionens och skolöverstyrelsens förslag ge anledning att befara. För att få ett omdöme från språklärrhåll huru förhållandena skulle gestalta sig, har jag begärt ett uttalande av lektorn vid högre allmänna läroverket i Bromma Elsa Norström. Även hennes yttrande bifogas. Yttrandet torde visa, att om skrivningarna borttagas eleverna icke kunna lära sig läsa, förstå och tala franska.

I fråga om franska språkets ställning på gymnasiet finnes emellertid ett uttalande av ecklesiastikministern, vilket anger, att han måhända icke står på samma linje som de båda kommittéerna och skolöverstyrelsen. Han säger (s. 222), att vid gymnasiets konstruktion franskans ställning som ett av de ledande kulturspråken och vårt lands behov av män och kvinnor med god behärskning av detta språk noggsamt måste beaktas. I uttalandet torde ligga att ecklesiastikministern visserligen funnit det ogörligt att låta franska inträda som ämne i enhetsskolans åttonde klass men är beredd att söka lämna kompensation därför genom bättre ställning och timantal för franska på gymnasiet. Det är självklart att alla, som önska en stark ställning för franska språket i de svenska läroverken, vilja taga fasta på detta uttalande från ecklesiastikministerns sida, även om de ställa sig skeptiska till möjligheten att inom de fyra gymnasieåren giva franskan fullgod kompensation. Propositionen visar att ecklesiastikministern tänker sig en nyspråklig sidogren inom den allmänna linjen och att man inom denna åtminstone delvis skall kunna tillgodose de syftemål, som avsetts med petitionen till franskans förmån (prop. s. 510). Även tanken att inom den allmänna linjen skapa en dylik sidogren bör hälsas med glädje, och det torde vara självklart, att inom en dylik linje fransk skrivning blir obligatorisk. Skall emellertid den principuppfattning, som ligger i ecklesiastikministerns uttalande, verkligen föras igenom, bör både vid den provisoriska gymnasie-reformen och vid de försök, som sedermera komma att anordnas innan gymnasiets struktur bestämmes definitivt, fransk skrivning av ungefär den svårighetsgrad, som nu är bruklig — dock med den förenklingen, att syntaktiska svårigheter ytterst litet tagas upp — fortfarande bli obligatorisk även för latinstudenterna. Efter det målet, att skrivning i studentexamen bör förekomma även för latinarna, bör alltså timantalet anpassas. Det ter sig hart när onaturligt att latinlinjens elever, som få avsevärd kändedom om det av den romanska världens båda huvudspråk, som är dött, icke skulle få tillfredsställande kunskaper i det av denna världs båda huvudspråk, som är levande. Då skrivning i mer än ett främmande levande språk icke torde kunna inpassas som obligatorisk i studentexamen på latinlinjen, måste visserligen avknappning ske på annat håll. Frågan torde emellertid kunna lösas genom att skrivningarna i engelska, vilket språk studerats sedan enhetsskolans femte klass, liksom nu i en tidigare gymnasiering upphöra att vara obligatoriska.

Till sist några siffror från Folkuniversitetets sekretariat för att visa hur intresset för franska språket lever i det svenska samhället. Under 1949 lästes franska språket i 475 av Folkuniversitetets anordnade cirklar, vilka hade 6 600 deltagare. Cirkelarna funnos på 92 platser. Samtidigt funnos i fem städer sammanlagt 7 franska språkklubbar med 520 deltagare. I var och en av 32 städer fanns en filmklubb, som såg och kommenterade icke översatt fransk film; deltagarantalet var 4 950. Kostnaden för verksamheten, som

väsentligen bedrevs av 32 franska assistenter, finansierades till cirka fyra femtedelar av deltagarna.

Jag får hemställa,

att riksdagen ville vid behandlingen av Kungl. Maj:ts proposition nr 70 angående riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling uttala sig för en ställning för franska språket i enhetsskolan och gymnasiet i enlighet med den uppfattning, som ovan förordats.

Stockholm den 4 mars 1950.

Åke Holmbäck.

Yttrande rörande franskans ställning i våra skolor, av *professor A. Tiselius.*

Från naturvetenskapens och teknikens synpunkt tror jag att en ytterligare försvagning av franskans ställning vid våra skolor skulle vara ytterst beklaglig, då fransk vetenskaplig litteratur på detta område spelar en mycket viktig roll.

Man ser många tecken på att fransk naturvetenskap går mot en ny blomstring. Det är ett allvarligt fel att vi här i landet ofta försumma att ta vederbörlig hänsyn till resultaten av fransk vetenskaplig forskning — säkerligen beror detta i stor utsträckning på språkliga svårigheter.

Man har nog intryck av att studiet av ett språk, för att bli till varaktig nytta, måste föras så långt, att eleven ej skall behöva skygga tillbaka för att läsa åtminstone någon litteratur på språket ifråga, utan alltför stort besvär. Kommer man så långt, utvecklas nog språkkunskaperna ofta vidare. När man ej denna gräns, faller det mesta snart i glömska genom brist på övning, och tiden är i viss mån bortkastad. Det är fara värt att en ytterligare beskärning av franskan skulle leda till en sådan situation för detta språks vidkommande.

Yttrande rörande följderna av att franska språket kommer att börja först i enhetsskolans klass 9, av *lektor Elsa Norström.*

Om franska språket börjar först i enhetsskolans klass 9, torde de, som välja reallinjen och ej fortsätta med franska upp till studentexamen, få två års obligatoriska studier mot nuvarande tre. De komma alltså knappast att hinna med mer än en nybörjarkurs. De realister, som fortsätta med franska till studentexamen, få en blott obetydlig litteraturkurs.

Latinlinjens lärjungar få fyra års studier i franska. Två av dessa år måste användas till elementära studier. Under det tredje året kunna enkla skrivningar förekomma, om ämnet uppföres på skrivningsschemat. Detta vore rimligt, då engelska och tyska alltid stå på skrivningsschemat under någon del av skoltiden. Under det fjärde året torde åter skrivningar i språket icke kunna anordnas under annan förutsättning än att franska blir skrivningsämne i studentexamen. Endast ämnen, som förekomma som skrivningsämnen i studentexamen, kunna nämligen under det sista gymnasieåret uppföras på skrivningsschemat. För den händelse franska studeras blott under fyra år och icke blir skrivningsämne i studentexamen, kunna alltså skrivningar i franska anordnas blott under ett år.

Målet för modern språkundervisning är att eleverna lära sig att läsa, förstå och tala det främmande språket. Särskilt då det gäller franska kan emellertid icke detta mål uppnås utan övning i skrivning.